

29. «To use the opportunity: the EU's relations with Russia after its accession to the WTO». The speech of a member of the European Commission De Gucht (07/09/2012). Delegation of the European Union to Russia. Retrieved from http://eeas.europa.eu/delegations/russia/press_corner/all_news/news/2012/20120907_ru.htm (in Russ.).

30. *In focus: EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine*. (06/26/2015). Delegation of the European Union to Russia. Retrieved from http://eeas.europa.eu/delegations/russia/press_corner/all_news/news/2015/20150219_ru.htm (in Russ.).

31. *European Council Conclusions on external relations*. Press release 134/15 (2015, March 19). Retrieved from <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/conclusions-russia-ukraine-european-council-march-2015/>

32. Guzenkova, T. et al. (2015, August 7). EU policy towards post-Soviet countries in the context of Eurasian integration. *Perspectivy (Perspectives)*. Retrieved from http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/politika_jevrosojuza_v_otnoshenii_stran_postsovetskogo_prostranstva_v_kontekste_jevrazijskoj_integracii_2015-07-08.htm (in Russ.).

33. *Europe and Russia: Building Strategic Partnership*. Delegation of the European Union to Russia. Retrieved from http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/political_relations/political_framework/index_ru.htm (in Russ.).

УДК: 327.001.73 (100)

Фесенко М. В.¹,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
Київ, Україна. fesenkon@rambler.ru

ВИТОКИ ТА НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ

Анотація. Доведено необхідність комплексного дослідження складових глобальної кризи світоуправління і пошуку механізмів її подолання шляхом консолідації учасників міжнародної системи. Показано, що глобальна економічна криза є частиною глобальної системної кризи. Водночас сталий розвиток сучасної світової системи залежить від консолідації міжнародного співтовариства і конструктивної співпраці між суб'єктами міжнародних відносин. Визнано, що глобальна фінансова криза є наслідком кризи світоуправління. З цієї причини, необхідно розпочати процес розробки нової моделі світоуправління, яка б відобразила тенденції глобального світу XXI століття. В цьому контексті сучасна глобальна криза не випадкове, а природне явище, пов'язане з довгостроковими перспективами світового політичного та економічного розвитку. Сучасна криза має свої особливості та відмінні риси, пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Багато в чому вона породжена цими специфічними процесами, і її вирішення є важливим завданням в глобальному розвитку.

Ключові слова: глобальна криза, світоуправління, міжнародна система, світ-система, суб'єкти світової системи, глобалізація, глобальні проблеми людства.

Аннотация. Доказывается необходимость комплексного исследования составляющих глобального кризиса мироуправления и поиска механизмов его преодоления путем консолидации участников международной системы. Показано, что глобальный экономический кризис является частью глобального системного кризиса. В то

¹ Fesenko M.V., Ph.D. in History, Senior Research Fellow, The State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine. fesenkon@rambler.ru
SOURCES AND CONSEQUENCES OF THE GLOBAL SYSTEMIC CRISIS

же время устойчивое развитие современной мировой системы зависит от консолидации международного сообщества и конструктивного сотрудничества между субъектами международных отношений. Указывается, что глобальный финансовый кризис основывается на кризисе мироуправления. По этой причине, необходимо начать процесс разработки новой модели мироуправления, которая бы отображала тенденции глобального мира XXI века. В этом контексте современный глобальный кризис не случайное, а естественное явление, связанное с долгосрочными тенденциями мирового политического и экономического развития. Современный кризис имеет свои особенности и отличительные черты, связанные с процессами глобализации, региональной политической и экономической интеграцией, глобальной миграции и тому подобное. Во многом она порождена этими специфическими процессами, и его преодоление является важной задачей в глобальном развитии.

Ключевые слова: глобальный кризис, мироуправление, международная система, мир-система, субъекты мировой системы, глобализация, глобальные проблемы человечества.

Abstract. The necessity of comprehensive study of the components of global crisis of world governance and search for mechanisms of its overcoming by consolidation of the participants of international system is proved. It is described that global economic crisis is a part of a global systemic crisis. At the same time sustainable development of the contemporary world-system depends on the consolidation of international community and the constructive cooperation between the entities of international relations. It is noted that global financial crisis is based on the world governing crisis. For that reason, it is necessary to begin the process of developing a new model of a world governing that would take into consideration the tendencies of the global world of the XXI century. In this dimension the current global crisis is not accidental, but natural phenomenon associated with long-term trends of world political and economic development. The current crisis has its own peculiarities and distinctive features dealt with the processes of globalization, regional political and economic integration, global migration etc. In many respects the crisis is generated by these specific processes, and its overcoming is an important goal in the global development.

Key words: global crisis, the world governance, international system, world-system, subjects of the world-system, globalization, global problems of mankind.

Постановка проблеми. Сьогодні міжнародні відносини переживають чергову фазу трансформацій, ініційовану глобальною економічною кризою, яка є частиною глобальної системної кризи. Криза світоуправління в цьому сенсі є водночас і причиною і наслідком глобальної системної кризи. Причиною тому, що міжнародні інститути неспроможні управляти світовими процесами в достатньо ефективній мірі для забезпечення мінімізації кризових явищ. А наслідком тому, що всі елементи глобальної системної кризи взаємопов'язані і підсилюють дію один одного, що ускладнює процес консолідації суб'єктів світ-системи для ефективного регулювання.

Події останніх десятиліть свідчать про те, що світ-система входить у турбулентний стан. Наявність взаємопов'язаних численних криз сприяє подальшій невизначеності у її розвитку. Сьогодні, з упевненістю, стверджується про елементи світополітичної кризи, фінансово-економічної, екологічної, демографічної, кризи безпеки та енергоносіїв, що дає підстави говорити про одну глобальну системну кризу, яка загрожує сталому розвитку усього людства. Прискоренню глобальної системної кризи протягом останніх десятиліть, у першу чергу, сприяли розпад біполярної міжнародної системи, інтенсифікація глобалізаційних процесів і відсутність консолідації суб'єктів світ-системи у подоланні глобальних викликів сучасності. У цьому зв'язку, очевидно, що керованість кризовим розвитком буде досягнута за умови набуття міжнародною системою нового балансу, відповідного характеру глобальних трансформацій. З цієї точки

зору зміни в суспільному розвитку зробили проблему міжнародно-політичної консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин і політичною необхідністю заради сталого розвитку усього людства.

Зазначене свідчить про нагальну необхідність у комплексному дослідженні складових глобальної системної кризи і пошуку механізмів її подолання за рахунок консолідації суб'єктів світ-системи; виробленні оптимальних управлінських стратегій, здатних забезпечити консолідацію соціально-політичної системи сучасності; з'ясуванні основних чинників модернізації інституту держави-нації в умовах глобалізації; доведенні доцільності вдосконалення процесу керуваності глобальною системою міжнародних відносин.

Аналіз попередніх досліджень. У цілому варто виділити вчених, які намагалися осмислити сутність і динаміку таких глобальних проблем, як екологічна, демографічна, енергетична, світополітична тощо. У першу чергу, в цьому зв'язку слід назвати імена представників Римського клубу, чії роботи мали істотний вплив на сприйняття і трактування загальнопланетарних проблем: А. Кінг, Э. Ласло, Д. Меддоуз, М. Месарович, Э. Пестель, А. Печеї, Я. Тінберген, Дж. Форестер, Б. Шнайдер, Е. Янг та інших. Політика сталого розвитку є проявом нових тенденцій розвитку світового співтовариства в умовах глобалізації і повинна бути спрямована на вирішення глобальних проблем сучасності, на розвиток і вдосконалення світополітичних процесів сучасного світу.

У цьому контексті варто зазначити, що вперше привернули увагу світової громадськості до глобальних проблем саме представники Римського клубу. Вони вперше поставили питання про необхідність визнання пріоритету загальнопланетарних цінностей, якщо людство хоче впоратися з новими, що не мають прецеденту в минулій історії, викликами.

Проблеми сталого розвитку знаходяться в центрі уваги низки українських вчених. Серед них виокремлюємо роботи С. Дорогунцова, В. Кухара, Б. Данілішина, В. Ландіка, Л. Руденко.

Значний внесок у розробку цієї загальносвітової проблематики внесли російські вчені і філософи Ю. Ю. Галкін, Дж. М. Гвішіані, Э. В. Гірусов, В. І. Данілов-Данільян, А. Н. Кочергін, С. П. Капіца, В. А. Лось, Н. М. Мамєдов, Н. Н. Моїсєєв, Е. В. Ніканорова, А. Д. Урсул, І. Т. Фролов, В. Хесле, А. В. Яблоков, Л. Яншин та інші, які розробляли новий пласт проблем з позиції гуманітарної традиції, зокрема, в контексті ідеї ноосфери В. І. Вернадського.

Серед учених, що займалися дослідженням кризи світоуправління та глобальною системною кризою, слід виокремити І. І. Антоновича, Н. Лобанова, О. Н. Тинянову, І. В. Кудряшова, В. І. Пантіна, Р. Сільверстоуна.

Мета статті. Довести, що криза світоуправління є причиною і наслідком глобальної системної кризи, елементи якої взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Основні результати дослідження. За останнє десятиліття погляди на проблематику регулювання міжнародних відносин зазнали серйозних змін, що в основному було пов'язано з переглядом структури світополітичної системи на початку 90-х рр. ХХ ст. Потрясіння тієї пори привели до інтенсифікації дискусій навколо проблематики регулювання. Практика звернулася до теорії, до пошуку нових критеріїв тлумачення і оцінок подій, що відбуваються.

Однією з причин глобальної системної кризи є криза управління світом або світоуправління. В рамках авторської концепції варто принагідно показати теоретичне осмислення кризи світоуправління, яка має на увазі нездатність світовим співтовариством регулювати кризовими явищами глобального рівня. У цілому під світоуправлінням розуміємо управління окремими міжнародними процесами з метою запобігання їх потенційних негативних наслідків для світової спільноти. Однак говорити про нього як про повною мірою загальноприйняте поняття немає підстав, почасти тому що триває інтенсивний процес вивчення практики регулювання і його окремих рис. Велика частина вчених вважає, що регулювання існує, однак розуміє його по-різному. Незважаючи на різноманітність наукових позицій осмислення проблематики світорегулювання триває досить інтенсивно.

На сучасному етапі розвитку цивілізації як ніколи гостро постали питання, без вирішення яких неможливий подальший поступальний рух людства по шляху економічного прогресу. Незважаючи на те, що економіка є лише частиною загальнолюдської діяльності, від її розвитку в XXI ст. в більшій мірі залежать проблеми безпеки та збереження миру, природне середовище та середовище людини, а також моральні, релігійні та філософські цінності.

Сьогодні доводиться констатувати, що економічна криза є лише поверхневою ознакою іншого набагато масштабнішого процесу, природа якого лежить далеко за межами чийось фінансових і політичних інтересів. Відносно цього процесу з вуст особливо обізнаних політиків, економістів і громадських діячів уже кілька разів звучало визначення глобальна системна криза.

Тим не менш, з іншої позиції також констатуємо, що одним із основних елементів глобальної системної кризи є глобальна фінансово-економічна криза. Вона складна і багатогранна, тому що не просто фінансова («банківська») або економічна («іпотечна», «продовольча», «енергетична» тощо) криза, а криза колишнього світового порядку і неоліберальної моделі глобалізації. До числа найважливіших рис цієї моделі відносяться домінуюча роль США як світового економічного, політичного і військового лідера, повне відділення в економіці фінансової сфери від виробничої та пов'язана з цим наявність величезної кількості нічим не забезпечених фінансових активів, поширення вшир інститутів ліберальної демократії безвідносно до того, чи існують для них необхідні умови і передумови. Глобальна криза виявила проблематичність і, багато в чому, неспроможність цих складових колишньої неоліберальної парадигми. У той же час більшість держав виявилися не готовими до перегляду колишнього неоліберального курсу і в даний час не мають ефективної стратегії подолання кризи.

У контексті глобальної системної кризи особливий інтерес представляє промова Зб. Бжезинського, від 4 червня 2009 р., котрий займає зараз пост глави комітету з міжнародних відносин у Конгресі США і грає роль радника Барака Обами. Він переконаний, що «ця криза не закінчиться ні в серпні, ні у вересні, ні в жовтні, ні в листопаді, ні в 2010-му році, ні в 2012-му, ні в 2015-му. Ця криза не закінчиться ніколи, до тих пір, поки ми не досягнемо своїх цілей. Наші цілі вам добре відомі. Єдиний світовий уряд — ось, що нам потрібно. І він буде сформований: подобається вам ця ідея, чи ні. Ви самі нас про це попросите. Бо далі буде тільки гірше і гірше, гірше й гірше. Скоро ви зрозумієте, що так звана криза ще навіть не починалася. Це не криза, дорогі мої, — це керований хаос. І

далеко не багато хто з вас, побачать, чим він закінчиться. Суспільство ще за- надто далеко від того, щоб не тільки прийняти ідею єдиного світового уряду, а й побачити в новому світовому порядку свій єдиний порятунок. Тому спочатку ми повинні привести суспільство в необхідний для цього стан. Для цього потріб- но набагато більше, ніж економічний параліч — потрібні війни, голод та епі- демії по всьому світу» [1].

Отже, все зазначене дозволяє констатувати, що в основі, як глобальної фі- нансово-економічної кризи, так і глобальної системної кризи закладено «кризу світоуправління». У цьому зв'язку необхідно зазначити, що організаційно- політична інфраструктура світового співтовариства формується з кінця XV ст. У її центрі — управлінська діяльність держав-лідерів, інноваційних націй, які в умовах міжнародної конкуренції, проходячи відбір у великих військових конф- ліктах, створюють і розвивають основи сучасної світ-системи: технологічну (від каравел до систем глобального позиціонування), фінансову (від нідерландських банків до електронних бірж), інформаційну (від меркаторовських карт до геоін- формаційних систем) та політичну (від договорів у Вестфалії до Об'єднаних Націй, ЄС і НАТО). З кінця XIX ст., з появою та інтенсивним розвитком митте- вої комунікації, названі підсистеми якісно ускладнюються, проте організаційно- управлінська інфраструктура залишається принципово незмінною. За цих умов система конкуренції провідних держав і жорсткого відбору лідера в першій по- ловині XX ст. набуває форми світових воєн [2].

У цьому контексті зазначимо, що жорсткий конкурентний відбір успішно пройшли США, яким вдалося стати лідером у здійсненні інноваційного прори- ву, відіграти визначальну роль в інформаційній революції, сконструювати гло- бальну економічну та фінансову систему [3]. Упродовж минулого століття на- родилися три світоуправлінських проекти, в яких ініціативи США були визна- чальними, але роль у здійсненні суперечливою: Ліга Націй, ООН і Новий світо- вий порядок (перша постбіполярна світоуправлінська ініціатива Дж. Буша-ст.). В останніх двох випадках існувала принципова можливість якісної зміни орга- нізаційно-управлінської інфраструктури світ-системи, створення умов регулю- вання глобалізаційних процесів на багатосторонній основі, однак перемогла конкурентно-конфронтаційна світоуправлінська логіка. Ставка була зроблена на проект транснаціонального лібералізму, що передбачає розповсюдження нере- гульованої моделі глобалізації на основі політичної інфраструктури «демокра- тичного світу» і «розширення простору свободи» [3].

Дуже гостро криза світоуправління проявляється у країнах, де національна спільність не склалася, а державні інститути слабкі або дисфункціональні. До теперішнього часу оптимізм постколоніального «національного будівництва» зник практично безслідно внаслідок неграмотного управління, неприборканої корупції, бідності, хвороб, екологічних катастроф, насильства. У цих держав немає принаймні трьох з чотирьох елементів національного суверенітету: ефек- тивного контролю над територією, здатності контролювати кордони і виклю- чення зовнішніх акторів із внутрішніх конфігурацій влади. Залишається тільки міжнародний юридичний суверенітет, який у багатьох випадках служить основ- ним джерелом життєздатності, дозволяючи здійснювати урядові позики, отри- мувати донорську допомогу і податки від іноземних компаній у разі їх діяльно- сті в країні [4].

Очевидно, криза прискорить трансформацію світової системи організації влади і змусить світову спільноту відмовитися від повсюдної підтримки квазі-держав при одночасному пошуку нових несuverенних форм їх організації (протекторати під міжнародним управлінням, членство в різних партнерствах, територіальна реорганізація та ін.). Ці форми відпрацьовуються, наприклад, на пост-югославському просторі.

Часто зростаючу нестабільність пояснюють специфікою нинішнього гегемона — США, який виявляється або відносно слабким для управління міжнародними процесами, або відносно сильним, схильним до порушення правил гри, включаючи принцип національного суверенітету. Тенденція до довільного застосування сили міцніє, і це стосується не тільки США, але й невеликих держав, ресурсом яких стають швидка реакція на зміни на світовій арені і гра на зовнішньополітичній кон'юнктурі [4].

Криза світоуправління також викликана об'єктивно існуючою непрацездатністю колишньої «однополярної» моделі світоустрою. Навіть така могутня держава, як США, не в змозі самотужки вирішувати численні політичні, економічні, соціальні та культурні проблеми сучасного світу, що постійно ускладнюються. При цьому спроби Сполучених Штатів управляти світом наодинці, ігноруючи інтереси інших держав і цілих цивілізацій, призвели до їх фінансового та економічного перенапруження, яке і стало одним з важливих факторів глобальної кризи.

У зв'язку з цим можна прогнозувати, що наслідки кризи будуть досить масштабними та довгостроковими. Згідно моделі еволюційних циклів (довгих хвиль) міжнародної політичної та економічної системи, вихід зі смуги кризових потрясінь швидше за все відбудеться не раніше 2017—2020 рр. У розвинених країнах у найближчі роки можливі гострі соціальні та політичні зіткнення, які, з одного боку, будуть стимулювати проведення важливих економічних і політичних реформ, а з іншого боку, провокувати політичні і військові конфлікти за участю США і країн Європейського Союзу. Істотно зросте політична та економічна роль Китаю, Японії, Індії, в той час як роль США, мабуть, трохи зменшиться [3].

Найскладнішим і найсуперечливішим в умовах глобальної кризи є положення цілого ряду країн Африки, Латинської Америки, а також країн СНД, які не встигли зміцнити свою державність і створити ефективну та конкурентну політичну систему. Положення України, яка знаходиться між Заходом і Сходом і переживає критичний етап політичної, економічної і соціальної модернізації, також є досить складним. У перспективі вельми серйозними будуть соціальні та політичні наслідки нової (другої) хвилі глобальної кризи. Саме в цей період можливі нові великі потрясіння, пов'язані з кризою фінансової системи США і зі зміною колишнього світового порядку. У цей період почнуться глобальні геополітичні та гео економічні зміни, які неминуче торкнуться і України. Разом з тим саме ці потрясіння зможуть, нарешті, відкрити можливість для справді глибокої перебудови світового порядку, для формування «багатополісного» світу, для впровадження і поширення принципово нових, «проривних» технологій (біотехнологій, нанотехнологій, нових екологічно чистіших джерел енергії та ін.).

У першому десятилітті ХХІ ст. глобалізація посилила взаємозалежність суб'єктів світ-системи, особливо економічно. Глобальна фінансово-економічна криза, що розпочалась у США, істотно порушила геополітичний баланс. Шляхом розвитку стратегічного союзу США, Китаю і Росії цей геополітичний баланс може бути не тільки відновлений, але й здатний стати «дорожньою картою» виходу з глобальної кризи та створення основи для багатопольярного світового порядку.

На тлі триваючих економічних негараздів і труднощів, які, схоже, триватимуть ще не одне десятиліття, настав час уважніше розглянути еволюцію геополітичної структури світу, систему взаємовідносин держав, регіональне та національне співробітництво. Значною мірою хід кризи, час її настання було зумовлено рядом найважливіших геополітичних кроків, зроблених країнами Атлантичного співтовариства, які прагнули в нових умовах зберегти свою лідируючу роль в геополітичному світоуправлінні. Безумовно, першість у цьому контексті належить Сполученим Штатам, які залишаються вірними ідеї Світового лідерства і готові досягти його будь-яким шляхом [5].

Отже, нова логіка влади та владних відносин веде до трансформації основоположних референцій соціально-політичних універсалей, таких як простір і час, держава, нація, суверенітет. Ситуація кризи легітимності держави тягне за собою феномен фрактуалізації соціуму в світовому масштабі, зміцнюючи інші по відношенню до національності і громадянства типи ідентифікації та консолідації населення, які проявляються в сильнішому акцентуванні розмаїття культур і якості життя, і необхідності переосмислення сучасних політичних референцій виходячи з визначення цивілізаційного статусу для різних співтовариств у глобальному соціально-політичному просторі [3].

Глобальні проблеми людства стали, поряд з глобальною фінансово-економічною кризою, і кризою світоуправління, яка пов'язана з неможливістю міжнародних організацій та інститутів вирішити кризові явища глобального характеру, починаючи від проблем війни і миру — кризи дипломатії, закінчуючи забезпеченням економічної рівноваги в світі, що в сукупності є головними причинами появи та загострення глобальної системної кризи. В сучасних умовах до глобальних проблем належать: проблема Північ—Південь; проблема бідності; продовольча проблема; енергетична проблема; проблема екології і сталого розвитку; демографічна проблема; проблема розвитку людського потенціалу; проблема забезпечення людської безпеки; проблема освоєння Світового океану тощо [6, с. 391].

Поняття «глобальні проблеми сучасності» отримало широке розповсюдження наприкінці 1960-х — початку 1970-х рр., і зайняло з того часу передове місце у науковому і політичному лексиконі й міцно закріпилося у масовій свідомості. Етимологічний термін «глобальний» походить від лат. «globus» — земна куля. Звідси й проблеми, які торкаються інтересів і людства в цілому, та кожної окремої людини у різноманітних точках планети, ті, які носять загальнолюдський характер, прийнято називати глобальними. Вони суттєво впливають на розвиток окремих країн і регіонів, виявляючись потужним об'єктивним фактором світового економічного і соціального розвитку. Їх рішення припускає об'єднання зусиль абсолютної більшості держав і організацій на міжнародному рівні,

в той час як їх невирішеність загрожує катастрофічними наслідками для майбутнього всього людства [7, с. 15—17].

Усі глобальні проблеми найтіснішим способом переплетені між собою. Наприклад, гострота продовольчої проблеми поглиблюється випереджаючим зростанням народонаселення порівняно із зростанням сільськогосподарського виробництва в багатьох країнах, що розвиваються. Для вирішення продовольчої проблеми необхідно використовувати ресурсний потенціал промислово розвинених країн або міжнародних організацій, які розробляють і здійснюють спеціальні програми допомоги. Слід також враховувати, що на планетарному рівні їх розклад по актуальності та пріоритетах вирішення — один, а у віддалених країнах або регіонах — другий, тому що там діє велика кількість додаткових факторів і конкретних обставин, які характерні тільки для них. До такої думки схиляється більшість учених і фахівців, що підтверджується і рішеннями найбільших міжнародних екологічних форумів, які відбулися в Ріо-де-Жанейро у 1992 році та в Йоханесбурзі у 2002 році [8, с. 97]. Там світове товариство критично оцінило перспективи розширення техногенної цивілізації та висловилося за інші орієнтири суспільного розвитку, завдяки яким підтримувався б стійкий баланс у співвідношеннях суспільства з природою, у тому числі й у масштабі всієї планети. Відмічені настрої оформились у «концепцію стійкого розвитку», яка сьогодні є предметом активного обговорення та аналізу насамперед з точки зору того, що необхідно здійснити у найближчій і віддаленій перспективі, щоб забезпечити стійкий розвиток всіх сфер суспільного життя.

Висновки. Сталий розвиток сучасної світ-системи залежить від консолідації світового співтовариства і конструктивного співробітництва між його суб'єктами. Для того, щоб соціально-економічна діяльність людей не вступала у суперечки з природою, необхідне розширення та поглиблення наукових знань про сучасні світові процеси, а також глибше усвідомлення на цій підставі людьми своєї відповідальності за те, що відбувається. Тим паче найважливіше, що сучасне електронне обладнання та обчислювальна техніка набагато збільшують здібність людини передбачати як конкретні результати, так і можливі наслідки її діяльності. Тому поряд зі зростанням ролі вченого в керуванні суспільними та виробничими процесами особливу актуальність набуває й питання про безпрецедентне збільшення його відповідальності за рішення і рекомендації за технічними проектами, які пов'язані з їх можливими екологічними, медичними та іншими негативними наслідками як для людства, так і для навколишнього середовища. Тільки той прогрес і зміни, які відповідають людським інтересам і знаходяться в межах його здібностей до адаптації, мають право на існування й повинні заохочуватися.

Таким чином, в основі глобальної фінансово-економічної кризи закладено «кризу світоуправління». Тому, необхідно розпочати процес вироблення нової моделі світоуправління, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза являє собою не випадкове, а закономірне явище, пов'язане з довгостроковими тенденціями (мегатрендом) світового політичного та економічного розвитку. Нинішня криза має свої особливості та відмінні риси, що пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міг-

рації тощо. Багато в чому породжена цими специфічними процесами, вона є важливим рубежем у світовому розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лобанов Н. Глобальный экономический кризис? Нет — глобальный системный кризис ! Сайт Н. Лобанова. 20.04.2010 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://niklobanov.com/?p=1041>
2. Тынянова О. Н. Национальный суверенитет и государственные границы в эпоху глобализации / О. Н. Тынянова // Век глобализации. — 2010. — № 1(5) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127590/>
3. Пантин В. И. Кризис как рубеж мирового развития / В. И. Пантин // «Полис» «Политические исследования». Материалы круглого стола. «Господин кризис, как вас теперь называть?» Март 2009 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>
4. Кудряшова И.В. Кризис и государство / И.В. Кудряшова // Полис. —2009. — № 3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>.
5. Антонович И. И. Глобальный кризис и перестройка системы геополитического равновесия / И. И. Антонович // Пространство и Время. — 2012. — № 4 (10) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/globalnyy-krizis-i-perestrojka-sistemy-geopoliticheskogo-ravnovesiya>
6. Фесенко М. В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку / М. В. Фесенко. — К. : Центр вільної преси, 2015. — 527 с.
7. Silverstone R. Finding a voice: minorities, media and the global commons/ Roger Silverstone // Emergences : Journal for the Study of Media and Composite Cultures. — 2001. — №11 (1). — P. 13-27.
8. Нэсбитт Д. Что нас ждет в 90-е годы? Мегатенденции: год 2000. Десять новых направлений на 90-е годы / Д. Нэсбитт, П. Эбурдин. —М.: Республика, 1992. — 415 с.

REFERENCES

1. Lobanov, N. (2010). *Global economic crisis? No — global systemic crisis!* The site of N. Lobanov. 20.04.2010. Retrieved from <http://niklobanov.com/?p=1041> (in Rus.).
2. Tynianova, O. N. (2010). National sovereignty and state frontiers in the epoch of globalization. *Vek globalizatsii (The age of globalization)*, 1(5). Retrieved from <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127590/>(in Rus.).
3. Pantin, V. I. (2009). Crisis as a boundary of world development. *Polis Politicheskie issledovaniia (Polis. Political Research)*. Retrieved from <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm> (in Rus.).
4. Kudriashova, I. V. (2009). Crisis and state. *Polis*, 3. Retrieved from <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/3/2.htm>(in Rus.).
5. Antonovich, I. I. (2012). Global crisis and rebuilding of the system of geopolitical balance. *Prostranstvo i Vremia (Space and Time)*, 4(10). Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/globalnyy-krizis-i-perestrojka-sistemy-geopoliticheskogo-ravnovesiya> (in Rus.).
6. Fesenko, M. V. (2015). Consolidation of the subjects of the world-system in structuring a new world order. Kyiv: Tsentr vilnoi presy (in Ukr.).
7. Silverstone, R. (2001). Finding a voice: minorities, media and the global commons. *Emergences : Journal for the Study of Media and Composite Cultures*. №11 (1), 13-27.
8. Nesbitt, D., & Eburdin P. (1992) *What awaits us in 90s. Megatrends: year 2000. Ten new Directions for the 1990s*. Moscow: Respublika (in Rus.).